

Toni Malminen – Sakari Wuolijoki (toim.)

Oikeus, kirjastot ja kulttuuri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

www.lakimiesyhdistys.fi

© Suomalainen Lakimiesyhdistys, kirjoittajat sekä kuvaajat ja kuvaoikeuksien haltijat

Kannen taideteos Outi Leinonen: *Opus*, keramiikkaa, 1998

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen omistuksessa, julkaistu taiteilijan luvalla

Kuva: Jani Laukkanen

Kannen suunnittelu: Elina Malmi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISSN-L 0356-7222

ISSN 0356-7222

IBSN 978-951-855-379-6

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2019

Pauli Rautiainen

Elämäni antikvariaatit, kirjakaupat ja kirjastot

1. Mitä kirjat minulle merkitsevät?

Kuulun heihin, jotka muodostavat käsityksensä ihmisistä heidän kotiensa ja työhuoneidensa kirjahyllyjen sekä heidän raitiovaunuissa ja uimarannoilla lukemiensa kirjojen perusteella. Olen ihminen, joka muistaa monista kirjoista, missä sen on lukenut. *Suuri murros* Esplanadin puistossa, *Oikeusjuttu* Budapestissä, *Uusi varallisuus-oikeus* Prahan kubistisessa kahvilassa ja niin edelleen. Työpaikkani työhuoneessani en ole vielä lukenut montaa kirjaa – paitsi siinä työhuoneessa, joka oli oikeastaan kirjasto. Siitä kerron tuonnempana.

Kun ajattelen kirjaa, mietin miltä se tuntuu, tuoksuu ja kuulostaa. Jo se miltä paperi tuntuu, vaikuttaa lukemiseen. Vanha kirja tuoksuu seikkailulta – aikamatkalta menneeseen. Se vieno ääni, joka liittyy sivujen kääntämiseen, on olennainen osa lukemisen elämystä.

Kuulun heihin, jotka rakastavat reunahuomioita kirjoissa. Minulle kirja on käyttöesine, jonka marginaaleissa kuuluu olla jälkiä käytöstä. Oppikirjailijalle mikään palaute ei ole niin arvokasta kuin hänen opiskelijakirjastosta lainattavissa oleviin kirjoihinsa tehdyt kommentit. Käyn siksi kirjastoissa lukemassa lukijapalautteena kirjoittamieni kirjojen marginaaleja.

Tässä kirjoituksessa tunnelmoin itselleni tärkeitä kirjoja ja suhdettani oikeustieteelliseen kirjallisuuteen antikvariaattien, kirjakauppojen ja kirjastojen kautta. Minulle kirjan paikka on toisten kirjojen joukossa, osana kokoelmaa.

2. Elämäni antikvariaatit ja kirjakaupat

2.1 Antikvariaatit

Kun olin nuori, antikvariaatit olivat minulle tärkeitä paikkoja. Niiden hyllyt olivat myös ensikosketukseni oikeustieteeseen. Miten jännittäviä 1900-luvun alun oppaat käräjien järjestämiseen olivat. Miten hienon kurkistuksen menneeseen yhteiskuntaan tarjosivat saman aikakauden asiakirjamallit, joiden kautta saa kosketuksen sellaisiin asioihin ja ilmiöihin, jotka eivät enää ole ajassamme läsnä. Miten omituisia oikeudellisia ongelmia maatalousyhteiskunta kykeni tuottamaan.

Oikeudessa minua kiinnosti noihin aikoihin sen muutos ja muuttumattomuus eikä siis ihme, että luin selaillen abiikeväänä erään antikvariaatin portailla Heikki Ylikankaan kirjan *Miksi oikeus muuttuu*, vaikka olin menossa ostamaan historian kirjoituksiin valmistautumista varten Ylikankaan kirjan *Käännekohtia Suomen historiassa*. Tuossa vaiheessa oikeuskirjallisuus näyttäytyi minulle lähinnä sammiona, johon menneiden aikojen tapahtumia oli säilötty. Suunnittelin ryhtyväni historian opettajaksi.

Noihin aikoihin tutustuin myös eräässä antikvariaatissa *Viralliseen lehteen*, jonka uskollisiin lukijoihin olen kuulunut sen jälkeen. Tilaa minusta ei kuitenkaan tullut, toisin kuin eräistä ystäväistäni. Mikään toinen lehti ei ole samanlainen kuin lakisääteiset ilmoitukset julkaiseva Virallinen lehti. Se kertoo hänestä, jolla ei ole parempaa tekemistä kuin karhuta kolmen euron saatavaansa tuhansien eurojen perintäkulujen kanssa ihmiseltä, jolla ei ole mitään – ei edes osoitetta. Se kertoo hänestä, jonka järjestelmä laittaa kaikkien muiden lapsuuden pakolaiselämän koettelemusten jälkeen ajamaan elatusapukannetta Välimereen otaksuttavasti jo vuosia sitten hukkunutta isäänsä vastaan, jotta järjestelmä voisi osoittaa hänelle edes pientä armeliaisuutta. Se kertoo hänestä, joka haluaa nimestään aatellisemman, kuten myös hänestä, joka haluaa siitä perisuomalaisemman. Se kertoo avioliitoista, jotka valtioiden rajat ovat erottaneet; avioliitoista, joista on lähdetty; avioliitoista, joita ei ole kos-

Virallinen lehti on Suomen vanhin edelleen ilmestynvä lehti. Se lakkasi ilmestymästä paperisessa muodossa vuoden 2018 lopussa.

kaan sellaisiksi tarkoitettu. Se kertoo niistä Sammon osakekirjoista, joita suomalaiset ovat hukanneet, aivan samanarvoisesti kuin ihmisistä, joiden on ilmoittauduttava tuomioistuimelle sen uhalla, että ilmoittautumatta jättäminen merkitsee heidän kuolemaansa viranomaisten rekistereissä. Kuten juristit tietävät, heistä kaikista Virallinen lehti kertoo heidän omalla nimellään, vaikka muutoin Virallisen lehden sisältö on sellaista, jota ei ainaakaan vastuullisessa mediassa julkaista.

Kun ajattelen oikeutta, ajattelen muistiini syöpynyttä kuvaa antikvariaatin peränurkan korkeista huojuvista pinoista, joissa oli satoja Virallisia lehtiä päällekkäin. Siinä jos jossakin oli tihentymä oikeuden rakentamaa todellisuutta. Liittyykö oikeuden materialisoituminen paperille lähinnä ikäviin asioihin? Rakastan lehtiä ja kirjoja, mutta toivon ohuempia Virallisia lehtiä.

2.2. Kirjakaupat

Kun lukioaikojen jälkeen tilille alkoi kertyä ajoittaisen työnteon kautta välillä enemmän rahaa, antikvariaattien oheen tulivat kirjakaupat. Yliopisto-opintojen aikana vanhan kirjallisuuden lisäksi saattoi ostaa myös uusia kirjoja. Kirjakaupoissa ei kuitenkaan voinut notkua samaan tapaan kuin antikvariaateissa. Niillä on antikvariaatteihin verrattuna erilainen suhde kirjoihin ja asiakkaisiinsa.

Suomesta en tosin ole koskaan löytänyt kirjakaupoista laajemmin itseäni kiinnostavaa oikeustieteellistä kirjallisuutta. Sitä etsiäkseen on suunnattava Suomen rajojen ulkopuolelle. Minulle tärkeimmäksi on muodostunut KulturKaufhaus Dussmann Berliinin Friedrichstraßella. Sen ylimmän kerroksen laajojen oikeustieteellisen kirjallisuuden hyllyjen äärellä voi katsettaan kuljettamalla muodostaa kuvan siitä, miten saksalaisen oikeuselämän trendit kehittyvät. Muistan kun viestintäoikeus sai hyllyissä oman kohtansa lukuisine nitteineen. Muistan myös tuon kohdan katoamisen hyllyistä.

Dussmannilta hankin ne kirjat, joiden avulla rakensin saksalaisesta taiteen vapautta koskevasta keskustelusta ammentaen kuvataiteilijan oikeudellista asemaa koskeneen väitöskirjani alkuperäisen tutkimusasetelman vuonna 2007. *Der Künstler und sein Recht* oli tuolloin juuri ilmestynyt.

Parhaimpia ovat ne kaupat, joissa yhdistyvät kahvila, kirjakauppa ja antikvariaatti. Ne ovat lempipaikkojani tutkimuksen kirjoittamiseen. Kirjojen ympäröimä ajatus kulkee, kun kannettavan ja muutaman repussa kulkevan oman kirjan kanssa voi istahtaa lukemaan ja kirjoittamaan. Tähän mennessä ihanteellisimman ympäristön tutkijan työlle on tarjonnut kirjakauppakahvila Massolit Krakovassa.

3. Kotikirjasto

Antikvariaateissa ja kirjakaupoissa viihtyvä ihminen kantaa niistä toki kirjoja kotiinsa. Asun puolisoni kanssa Puu-Vallilassa 1910-luvun pienessä, mutta sympaattisessa työläisperheelle aikoinaan rakennetussa asunnossa, jonka seiniä kehystävät kirjahyllyt. Kotikirjastomme kokoelmapolitiikan lähtökohtana on se, että kaunokirjallisuuden on mahdollista keittiön kirjahyllyille tietokirjallisuuden viedessä asuntomme toisen huoneen kirjahyllyt. Kokoelma, joka on laajimmillaan käsittänyt joitain tuhansia niteitä, toimii käsikirjastona ja tarjoaa kokoelmapolitiikkamme tavoitteiden mukaisesti käyttäjilleen tietoa, elämyksiä, virkistystä sekä tukea opiskeluun ja työntekoon.

Uutta aineistoa hankimme hyllytilan asettamisessa rajoissa emmekä ole vuosiin kyetty ottamaan vastaan kaikkea kotikirjastoomme lahjoitettua aineistoa, vaikka olemmekin kiitollisia kaikille kirjailijoille ja kustantajille, jotka ovat valmiita lahjoittamaan aineistoa kotikirjastoomme. Tämä pulma lienee tuttu monille ahtaasti asuville, joiden tuttavapiiriin kuuluu tuotteliaita kirjoittajia. Teemme vuosittain poistoja ja myymme kotikokoelmastamme pois karsitut niteet Puu-Vallilan pihakirpputorilla – rehellisyyden nimissä on todettava, että oikeustieteellinen kirjallisuus ei käy tuolloin kaupaksi. Joskus suoritamme kokoelmaan laajemman karsinnan, jolloin saatamme tarjota parhaimmillaan satoja niteitä antikvariaateihin – oikeustieteellinen kirjallisuus ei ole niidenkään pitäjen keskuudessa kovin suositua.

Kotikirjastoon on kertynyt paljon niteitä, joihin on aivan erityinen tunneside. Moniin liittyy kertomus. Esimerkiksi prahalaisesta kirjakaupasta ostettu Tomas Sedlacekin kirjan *Economics of Good and Evil: The Quest For Economic Meaning From Gilgamesh To Wall Street* tšekinkielinen laitos jäi kangaskassissa pienen sleesia-laiskaupungin Frýdek-Místekin rautatieaseman penkille. Näin kassin junan ikkunasta hetken liian myöhään. Hyppäsin pois seuraavalla asemalla kirjaimellisesti keskellä ei mitään hypätäkseni toiseen suuntaan kulkevaan junaan hakeakseni kangaskassin, missä lopulta onnistuinkin. Matkaseuraltani, joka jatkoi junalla eteenpäin, kuulin myöhemmin tuon alkuperäisen junan konduktöörin soittaneen Frýdek-Místekin rautatieaseman henkilökunnalle, että sinne on tulossa takaisin joku englantilainen herra kirjansa perässä.

Kotikirjastomme oikeustieteellisestä kirjallisuudesta minulla on erityinen tunneside hyllyyn, jota kutsun Jaakko Uutilan kokoelmaksi. Seppo Laakso, opettajani ja edeltäjäni Tampereen yliopiston julkisoikeuden professorina, lahjoitti hieman ennen kuolemaansa nuo oman edeltäjänsä ja opettajansa pääosin 1940- ja 1950-luvuilla hankkimat ajan kansainvälistä oikeusteoreettista keskustelua edustavat teokset minulle saatesanoilla, että minäkin voin sitten aikanaan laittaa ne kiertoon. Kirjat ovat nyt kiertäneet oppiaineen ensimmäiseltä professorisukupolvelta toiselle ja toiselta kolmannelle. Kun tutkijasukupolvet vaihtuvat, kirjoihin painettu tutkimus siirtyy eteenpäin. Näissä Seppo Laakson kautta Jaak-

ko Uotilalta perimissäni kirjoissa materialisoituu tieteen olemus ketjuromaanina. Se johtuu siitä, että kirjoissa elävät sulassa sovussa Jaakon alleviivaukset ja reunahuomautukset sekä Sepon kommentit niihin. Tunnustan, että olen lisännyt kolmanneksi kerrostumaksi marginaaleihin omia merkintöjäni. Tässä on jotakin sillä tavalla materiaalista, mitä en usko sähköisten julkaisujen koskaan kykenevän saavuttamaan.

4. Elämäni julkiset kirjastot

4.1. Kansalliskirjasto ja Helsingin yliopiston päärakennuksen kirjastot

Opiskeluaikoinani kävin usein lukemassa päärakennuksen kahvilan lisäksi päärakennuksen laitoskirjastoissa. Taiteiden tutkimuksen opiskelijalle kolmannen kerroksen Litterarium oli tietysti kotoisin. Se oli myös täynnä houkutuksia. Kun sinne meni lukemaan laukussaan olevaa kirjaa, oven edustan uutuushyllystä tarttui käteen kaunokirjallisuutta. Siinä mielessä viidennen kerroksen Antiikintutkimuksen kirjasto oli turvallisempi valinta.

Aivan erityisesti opiskeluaikoina rakastin Kansalliskirjastoa. Lukusalit huokuivat arvokkuutta. Lehtikokoelmat ulottuivat pitkälle. Sitä saattoi vain vaikka käydä lukemassa 1900-luvun alun *Lakimiestä*, ihan vaan huvikseen tai siksi kun Brynolf Honkasalo kirjoitti niin ärsyttävästi: olen aina pitänyt teksteistä, jotka saavat minut hieman ärsyyntymään.

Käydessäni Kansalliskirjastossa käyn yleensä kuljeskelemassa hyllyjen välissä. Annan katseen kiertää kirjojen selissä ja mielikuvituksen lentää niiden sisältöä koskevissa ajatuksissa. Usein on mukavaa vain kuvitella mitä joku kirja nimikkeensä perusteella saattaa sisältää ilman, että tarttuu kirjaan itseensä selailakseen tai jopa lukeakseen sen. Kirja voi toimia ajatusten kiintopisteenä, vaikka sitä ei koskaan lukisi.

4.2. Kulttuuripolitiikan kirjasto

Aloitin tutkijanurani opetus- ja kulttuuriministeriöön erillisyksikkönä kuuluneen Taiteen keskustoimikunnan tutkimusyksikössä. Taiteen keskustoimikunnalle oli 1990-luvun puolivälissä kunnostettu Valtion siementarkastuslaitokselta tuolloin vapautunut arvorakennus Helsingin Kruununhaassa. Remontin yhteydessä neljännes alimmasta kerroksesta oli muutettu kirjastotiloiksi keskustoimikunnan tutkimusyksikön yhteydessä toimineelle erikoiskirjastolle, Kulttuuripolitiikan kirjastolle.

Huomattavan osan tutkijanurani alusta työskentelin tuon kirjaston perimmäisessä huoneessa korkealle kurottuvien kirjahyllyjen keskellä. Istuin lukemassa kirjastotikkaiden ylätasanteella kahden metrin korkeudessa. Koskaan tuon jälkeen minulla ei ole ollut yhtä hy-

vää paikkaa, jossa uppoutua tutkijan työn tärkeimpään osaan, oikean kirjan lukemiseen. Noina vuosina oivalsin, kuinka erilaisissa paikoissa lukiessaan saa erilaisia ajatuksia. Kuinka paljon tutkimuksen suunnasta määrittää niinkin triviaali asia kuin, että onko mennyt lukemaan kirjaa puistoon, kahvilaan vai kenties kirjastoon.

Kun lähdin keskustuomikunnasta ja siirryin pendelöimään Helsingin ja Tampereen väliä, minusta tuli junassa lukija, joka kaipaa kirjastotikkaiden ylätasanteelle. Muistan edelleen, kuinka luin esimerkiksi *Puhtaan oikeusopin* noilla kirjastotikkeilla kahvikuppi jalkojeni juuressa. Junassa lukemisesta tuli erilaista. Junamatkat kestivät aina saman ajan, jolloin lukemiseen tuli aivan erilainen rytmi. Siihen aikaan, kun VR:n junaverkko oli enemmän epäkunnossa kuin toiminnassa, kirjan käyttöliittymä ei pettänyt koskaan.

4.3. Ihmisoikeustuomioistuimen kirjasto

Väitöskirjaa kirjoittaessani kiinnostuin yhä enemmän ihmisoikeustutkimuksesta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen toimintaan kohdistunut tutkimus oli tohtoriopintojeni aikana pinnalla Tampereen yliopistossa, jossa väitöskirjaani kirjoitin. Vaikka en erityisesti tutkinut Euroopan ihmisoikeustuomioistuinta, päädyin hyvin pian jatko-opinnot aloittuani vierailulle ihmisoikeustuomioistuimeen. Silloin löysin sen kirjaston, josta on muodostunut minulle erityisen tärkeä. Olen käynyt siellä jo pidempään muutaman päivän visiiteillä suunnilleen vuoden välein, tavallisesti joulukuussa juuri ennen kirjaston sulkeutumista joulutauolle.

Vaikka ihmisoikeustuomioistuimen kirjaston kokoelma ei ole suuri, se on poikkeuksellisen hyvin hoidettu. Nykyisen julkaisupaljouden keskellä tutkija arvostaa sitä usein näkymätöntä työtä, jota kirjastoammattilaiset tekevät hoitaessaan kokoelmaa kuten luetteloidessaan ja kuvaillaessaan siihen kuuluvaa aineistoa. Kun potentiaalisesti kiinnostavia ja hyödyllisiä julkaisuja on enemmän kuin kukaan voi kuvitella elinaikaan lukevansa, muodostuu niitä koskeva hyvin tuotettu metadata tärkeäksi. Juuri metadatan tuotannossa arvostan ihmisoikeustuomioistuimen kirjastoa, kuten myös informaattikopalveluiden tarjoamisessa. Kun kirjaston henkilökunnasta on tullut puolittuttuja, joiden kanssa voi vaihtaa kuulumisia ja jotka osaavat suositella pyytämättä kiinnostavia artikkeleja ja kirjoja, kirjastosta on tullut eräänlainen kiintopiste omalle tutkijantyölle.

5. Oikeustiede ja oikeuskirjallisuus

Amerikkalainen sosiologi C. Wright Mills on sanonut, että yhteiskuntatieteiden kohdealueena on koko inhimillinen moninaisuus, joka käsittää ne kaikki sosiaaliset maailmat, joissa ihmiset ovat eläneet, elävät ja voisivat elää. Minulle oikeustiede on yhteiskuntatiede,

joka tutkii niitä kaikkia sosiaalisia maailmoja, joissa ihmiset ovat eläneet, elävät tai voisivat elää jonkinlaisen oikeudellisen sääntelyn piirissä. Tuollaisista maailmoista emme saa tietoa vain voimassa olevaa oikeutta kuvaavien oikeuslähteiden, kuten lakien ja niiden esitöiden tai tuomioistuinratkaisujen ja viranomaispäätösten kautta. Siksi oikeustieteilijän tutkimuskirjallisuus ei voi rajoittua oikeuslähteitä ja niiden tulkintaa koskevaan julkaisuihin. Oikeastaan en osaa sanoa monestakaan itselleni ja omalle tutkimustoiminnalleni tärkeästä kirjasta, edustavatko ne oikeustiedettä vai eivät. Kirjojen luokittelu tieteenalaluokkiin on mielestäni pikemminkin kokoelmanhoitoon liittyvä käytännöllinen kirjastoammatillinen kysymys kuin kovinkaan suuren tiedepoliittisen pohdinnan paikka.

Minulle tietokirjojen kanssa vähintään yhtä keskeisellä paikalla oikeuden hahmottamisessa on ollut kaunokirjallisuus. *Gulag: vankileirien saaristo* on yksi esimerkki romaanista, joka laittaa lukijansa ajattelemaan oikeuden ja vallankäytön olemusta. Vielä kaunokirjallisuutta keskeisempi asemassa oikeudellisen ajatteluni kehittymiselle ja tavalleni hahmottaa oikeutta on ollut sellaisilla elokuvilla kuin *Anders als du und ich* (§ 175), *Lyhyt elokuva tappamisesta* tai *Já, Olga Hepnarová*.

Oikeustieteilijä voi lähestyä oikeutta ja sitä koskevaa kirjallisuutta monella tavalla. Suuresti arvostamani Juha Karhu heittäytyi professorin jäähyväisluennon korvanneessa esityksessä Kafkan *Oikeusjutun* Josef K:n roolissa rajuun pyöritykseen. Aivan kuten Karhun esittämä K etsi ratkaisuja epätavanomaisista paikoista, on minusta oikeustieteilijän oltava alati valmis lähestymään oikeutta koskevaa kirjallisuutta myös epätavallisilla tavoilla. Silloin kirja pääsee oikeuksiinsa käyttöesineenä.